

**Підручник з мови навчання як засіб реалізації
концепції мовної підготовки іноземців у вищих навчальних
закладах України**

*Н. І. Ушакова, доктор педагогічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
e-mail: nata.ushakova_60@mail.ru*

Постановка проблеми. Створення підручника з мови навчання для іноземних студентів є головною методичною передумовою реалізації завдань сучасної мовної освіти іноземців, тож розробка наукових засад цього засобу навчання є актуальною науковою проблемою. Розробка навчального забезпечення має відбуватися відповідно до Концепції мовної підготовки іноземців [14], яка є невід'ємною складовою державної Концепції мовної освіти, ґрунтується на основних положеннях Конституції України, на законах України «Про освіту», а також на Державній національній програмі «Освіта: Україна ХХІ століття», Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти.

Аналіз останніх досліджень. Особливість сучасного стану у викладанні іноземної мови навчання (української/російської – залежно від соціокультурного оточення і вибору студента) полягає у докорінній зміні методичної і методологічної парадигми вивчення мов [4]. Загальну мету освіти формулюють як виховання людини моральної – Homo moralis [8], а володіння мовою є засобом здобуття професійної освіти й розвитку особистості, що може вести діалог культур. Саме тому українська/російська для іноземців є не тільки навчальним предметом, але й освітньою дисципліною, засобом всебічного розвитку та провідником майбутніх фахівців у їх становленні як професійних особистостей.

Колективом науковців розроблено Концепцію мовної підготовки іноземців у ВНЗ України. Концепцією визначено мету і завдання, структуру, принципи і зміст, умови реалізації мовної підготовки різних категорій іноземців, що навчаються в українських ВНЗ [14]. Створення підручників і навчальних посібників має відбуватися відповідно до цих головних чинників організації навчального процесу.

Концепція має інваріантний характер і є основою формування методичної системи мовної підготовки незалежно від конкретної мови навчання [13]. З огляду на викладене, особливу увагу приділяємо інваріантним методичним засадам створення підручника, що забезпечуватиме мовну підготовку іноземців.

Відповідно до завдань мовної підготовки іноземних громадян, що полягають у забезпеченні їхніх комунікативних потреб у різних сферах спілкування: науковій (для отримання конкурентоспроможної підготовки за обраним фахом), суспільно-політичній і соціально-культурній (для належної адаптації і повноцінного орієнтування в новому соціально-культурному середовищі, особистісного культурного розвитку), побутовій (для задоволення потреб повсякденного життя), а також для виховання гармонійної особистості, що здатна до міжкультурного діалогу, здійснюється відбір граматичного, лексичного, культурологічного матеріалу підручника [11, 13].

Формулювання цілей статті. Організація навчального процесу мовної підготовки іноземців має відбуватися відповідно до їхніх комунікативних потреб і лінгвістичних, психологічних, методичних засад опанування іноземної мови, що виступає як засіб навчання. Крім того, необхідне чітке визначення етапів навчання, характеристик рівня навченості для кожного етапу навчання та контингенту студентів (філологічного, нефілологічного тощо).

Основна частина. Як визначено Концепцією і підтверджено багаторічним досвідом українських ВНЗ, мовна підготовка іноземців

відповідає основним етапам навчально-виховного процесу і має таку структуру: початковий етап (підготовчий факультет для іноземних студентів або початкова мовна підготовка іноземних магістрантів, стажистів, аспірантів), поглиблений (основний) етап підготовки іноземних студентів (I–III курси навчання у ВНЗ), завершальний етап (IV курс ВНЗ – останній рік навчання на рівень бакалавра і V – VI курс навчання – магістратура). Навчально-методичне забезпечення вивчення іноземцями мови має відповідати цій структурі, що підтверджено вивченням комунікативних потреб іноземців, а також системним аналізом підручників і навчальних посібників, системи засобів навчання, які поряд з освітнім стандартом і навчальними програмами є головними чинниками організації мовної підготовки [10].

Освітній стандарт у мовній підготовці іноземців визначений чинними програмами з української та російської мов як іноземних, затвердженими та рекомендованими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України [2; 5; 6; 10]. Програми розроблено відповідно до комунікативних потреб різних категорій іноземних громадян, які здобувають вищу освіту в українських ВНЗ. Однак, існуючих програмних документів недостатньо для формулювання вимог до вмінь іноземних студентів спілкуватися в усіх комунікативних сферах і використовувати мову як засіб особистісного розвитку.

Ми неодноразово підкреслювали, що оптимізація навчання іноземців мови вимагає співвіднесення чинних програм з української/російської мови із загальноєвропейськими компетенціями володіння іноземними мовами Common European Framework of Reference – CEFR [3; 11].

За системою CEFR, знання і вміння розподілено на три категорії, кожна з яких має три рівні. Для кожного рівня описано вимоги до володіння кожним із видів мовленнєвої діяльності [3].

А Елементарне володіння

A1 Рівень виживання. Особа розуміє і може вжити знайомі фрази і вирази, необхідні для виконання конкретних завдань, може представитися або представити інших, ставити запитання і відповідати на запитання про місце проживання, знайомих, майно. Може брати участь у нескладній розмові, якщо співбесідник говорить повільно й виразно та готовий надати допомогу.

A2 Передпороговий рівень. Особа розуміє окремі речення і найуживаніші вирази, пов'язані з основними сферами життя (наприклад, відомості про себе і членів родини, про роботу, навчання тощо). Може виконати завдання, пов'язані з простим обміном інформацією на знайомі або побутові теми.

В Самостійне володіння

B1 Пороговий рівень. Особа розуміє основні ідеї чітких повідомлень, зроблених на різні теми, що типово виникають на роботі, у навчанні, дозвіллі тощо. Уміє спілкуватися в більшості ситуацій, які можуть виникнути під час перебування в країні мови, що вивчається. Може скласти зв'язне повідомлення на знайомі теми або теми, якими особливо зацікавлена. Може описати враження, події, прагнення, викласти й обґрунтувати свою думку.

B2 Пороговий поглиблений рівень. Особа розуміє загальний зміст складних текстів на абстрактні і конкретні теми, зокрема вузькоспеціальних текстів. Говорить достатньо швидко і спонтанно, щоб постійно спілкуватися з носіями мови без особливих ускладнень. Уміє робити чіткі, докладні повідомлення на різні теми, викласти свій погляд на основну проблему, показати переваги й недоліки різних думок.

С Вільне володіння

C1 Рівень професійного володіння. Особа розуміє складні тексти різної тематики, розпізнає приховане значення. Говорить спонтанно в швидкому темпі, не має труднощів з добором слів і виразів. Гнучко й ефективно використовує мову для спілкування в науковій і професійній

діяльності. Може створити точне, докладне, вправно побудоване повідомлення на складні теми, демонструючи володіння моделями організації тексту, засобами зв'язку.

C2 Рівень досконалого володіння. Особа розуміє практично будь-яке усне або письмове повідомлення, може скласти зв'язний текст, спираючись на декілька усних і письмових джерел. Говорить спонтанно з високим темпом і високим ступенем точності, підкреслюючи відтінки значень навіть у найскладніших випадках.

Потрібно описати вимоги до володіння іноземцями мовою навчання на засадах, що відповідають сучасним вимогам [3].

Система рівнів CEFR може бути запроваджена у практику діяльності ВНЗ України у такий спосіб.

Європейська система тестування CEFR					
Break-through /// Level A1	Waystage /// Level A2	Threshold /// Level B1	Vantage /// Level B2	Effective/// Operational/ // Proficiency /// Level C1	Mastery /// Level C2
Рівні мовної підготовки іноземців у ВНЗ України					
Перший семестр, перший концентр підготовчого ф-ту (елементарний рівень)	Перший семестр, другий концентр підготовчого ф-ту (базовий рівень)	Другий семестр підготовчого ф-ту	бакалаври-нефілологи	бакалаври-філологи, ///аспіранти-нефілологи	Магістри-філологи/// Аспіранти-філологи

Потрібно описати вимоги до володіння іноземцями мовою навчання на засадах, що відповідають сучасним вимогам [3].

Останнім часом контингент іноземних студентів розширився за рахунок громадян Азербайджану, Туркменістану, інших країн близького зарубіжжя, де російська мова викладається в деяких середніх школах. Тож часто немає потреби проходження іноземцями з цих країн початкового етапу навчання на підготовчому факультеті. Утім, необхідною умовою прийому до українського ВНЗ слід уважати володіння іноземцями мовою

не нижче рівня **B1**, що має бути перевірено під час вступного тестування за всіма видами мовленнєвої діяльності. Як доводять результати практичної роботи з абітурієнтами, неповна відповідність рівня їхньої навченості вимогам певного рівня вимагає запровадження спеціальних коректувальних тренінгів для студентів-першокурсників з метою інтенсивного включення до навчального процесу в певному ВНЗ.

Іноземці, які за результатами вступного тестування, засвідчили володіння українською/російською на рівні **B2**, згідно з загальними навчальними планами вивчають навчальну дисципліну «Українська мова за професійним спрямуванням» за окремими спеціальними програмами для іноземців, виконання яких також потребує використання комунікативно доцільних підручників.

Окрім того, потрібно описати вимоги до володіння іноземцями мовою навчання на засадах, що відповідають сучасним вимогам [3].

Відповідно до загальнодидактичних і лінгвометодичних принципів, що регулюють мовну підготовку іноземців, а також змісту мовної підготовки нами розроблено багатоаспектну методичну модель підручника з мови навчання для іноземних студентів [10].

Упровадження такої багатоаспектної моделі підручника з мови навчання у практику створення навчальних матеріалів можливо у двох якостях: як моделі побудови підручника і як моделі його експертизи.

Для ефективної організації процесу навчання іноземців мови необхідно враховувати також умови реалізації концепції мовної підготовки, до яких належать певна кількість навчальних годин для кожного етапу навчання та контингенту студентів [14].

Урахування рівнів підручника (методологічного, соціолінгвістичного, лінгвометодичного) та розробка аспектів кожного рівня мають відбуватися відповідно до завдань конкретного етапу навчання і рівня володіння мовою, які ще треба сформулювати відповідно до існуючої системи компетентностей [3].

Висновки. Чинні програми з української і російської мов як іноземних не дають достатньої інформації про вимоги до кожного етапу навчання (рівня володіння мовою). Саме тому ці програми не можуть повною мірою визначати основні параметри підручника. І якщо у випадку, коли мовою навчання є російська – можливе використання доробок російської системи тестування і вимог до рівня володіння російською мовою, то для української мови компетентнісні освітні стандарти в цій галузі ще необхідно розробити відповідно до Концепції мовної підготовки іноземців.

Література

1. Державна національна програма «Освіта: Україна ХХІ століття» [Текст]. – К. : Райдуга, 1994. – 62 с.

2. Єдина типова навчальна програма з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації [Текст] / [уклад.: Л. І. Дзюбенко, В. В. Дубічинський, С. А. Чезганов та ін.] / [за ред. О. Н. Тростинської, Н. І. Ушакової]. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – Ч. 3. – 52 с.

3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст] / [наук. ред. укр. видання д-ра пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

4. Митрофанова, О. Д. Научный поиск – педагогическая реальность – лингводидактические технологии [Текст] / О. Д. Митрофанова // Мир русского слова и русское слово в мире: XI конгресс МАПРЯЛ. – Т.6 (1). – Sofia : Heron Press, 2007. – С. 366–370.

5. Навчальні плани та програми (довузівська підготовка іноземних громадян): Ч. 1: Українська мова. Основи економіки. Біологія. Основи економічної та соціальної географії світу [Текст] / [уклад.: Л. Г. Новицька,

О. Ф. Гудзенко, М. І. Дудка та ін.]. – К. : ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2003. – Ч. 1. – 56 с.

6. Навчальні плани та програми (довузівська підготовка іноземних громадян): Ч. 2: Фізика. Хімія. Математика. Основи інформатики та обчислювальної техніки. Креслення. Історія України. Російська мова. Українська і зарубіжна література. Основи психології. Образотворче мистецтво [Текст] / [уклад.: Б. М. Андрущенко, Ю. М. Іваненко, Ю. О. Колтаков та ін.]. – К. : ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2005. – С. 73–132.

7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті [Текст] // Освіта. – 2002. – №26. – С. 2–4.

8. Пассов, Е. И. Концепция коммуникативного иноязычного образования (теория и ее реализация) : методич. пособ. для русистов [Текст] / Е. И. Пассов, Л. В. Кибирева, Э. Колларова. – СПб. : Златоуст, 2007. – 200 с.

9. Программа по русскому языку для студентов-иностранцев основных факультетов высших учебных заведений Украины III–IV уровней аккредитации [Текст] / Н. И. Нагайцева, Т. А. Снегурова, С. Н. Чернявская и др. – Х., 2004. – 59 с.

10. Ушакова, Н. И. Учебник по языку обучения для иностранных студентов в русле современной образовательной парадигмы. Теория и практика создания учебника по языку обучения для иностранных студентов вузов Украины [Текст] / Н. И. Ушакова. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 263 с.

11. Ушакова, Н. І. Про відповідність програм з мовної підготовки іноземних студентів європейським компетенціям володіння іноземною мовою [Текст] / Н. І. Ушакова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Х., ХНУ ім. В. Н. Каразина, 2009. – Вип. 14. – С. 224–234.

12. Ушакова, Н.И. Грамматика в учебнике по русскому языку для иностранных студентов [Текст] / Н. И. Ушакова // В мире словесности : Сб. науч. работ, посвященный юбилею Л. В. Вознюк. – Тернополь, 2011. – С. 169–174.

13. Ушакова, Н. І. Аспекти підручника з мови навчання для іноземних студентів та їх методичне забезпечення [Текст] / Н. І. Ушакова // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / [за наук. ред. акад. В. М. Мадзігона]. – К. : Інститут педагогіки НАПН України, 2010. – Вип. 1(10). – С. 652–664.

14. Ушакова, Н. І. Концепція мовної підготовки іноземців у ВНЗ України [Текст] / Н. І. Ушакова, В. В. Дубичинський, О. М. Тростинська // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. праць. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – Вип. 19. – С. 136–146.

UA Статтю присвячено аналізу методичної моделі підручника з мови навчання іноземних студентів відповідно до структури сучасної освітньої парадигми і концепції мовної підготовки іноземців.

Ключові слова: іноземні студенти, аспекти підручника з мови навчання, концепція мовної підготовки.

RU Стаття посвящена аналізу методической модели учебника по языку обучения иностранных студентов в соответствии со структурой современной образовательной парадигмы и концепцией языковой подготовки иностранцев.

Ключевые слова: иностранные студенты, аспекты учебника по языку обучения, концепция языковой подготовки.

EN The Second Language Textbook methodical model is investigated in this article in accordance with the structure of the modern educational paradigm and the Concept of Foreigners' language Training.

Key words: foreign students, second language textbook aspects, concept of foreigners' language training.